

mainly by the state. However, innovations must be "adopted" by educators. Only in this case it will be an integral feature of the educational system. Many recent studies show that speaking about innovations in education, you can not only take their cost-effectiveness into account. The cultural context should be also considered. The effectiveness of any educational innovation depends on the degree of features congruity in a country-specific culture. This is due to the fact that culture reflects the established traditions of human interaction. The culture presents the things tested by many generations of people-carriers of the culture, and, therefore, may be a subject to change with a great difficulty. A cultural approach is considered by the authors as a set of principles and methodological orientations, allowing treating education from the standpoint of culture and designing the development of education in the context of the cultural challenges. Creating new models of educational systems requires the study of the features of modern culture, which itself is constantly changing. A cultural approach allows you:

- exploring the patterns of education development based on the analysis of the features of culture, part of which is education;
- revealing valuable aspects on the basis of which modern concepts of education and training can be developed;
- identifying universal and specific characteristics of the culture to reflect these characteristics in the design bases for current models of education.

Keywords: innovations in education, innovation management, innovation, cultural approach.

Подано до редакції

УДК: 378.1+37.01+371

В. А. Балакірєва

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядається питання розвитку трудового навчання і виховання учнів молодшого шкільного віку та форм організації цього процесу в історичному аспекті. Описано особливості трудового становлення і підготовки до активної трудової діяльності молодших школярів у навчальному процесі.

Ключові слова: *трудове навчання, трудове виховання, форми організації трудового навчання, молодший шкільний вік.*

У сучасних складних умовах суспільного життя, переходу до ринкових відносин, пошуках, спрямованих на утвердження української державності, осмислення реалій ХХІ століття з особливою гостротою постає питання про підвищення ефективності трудового навчання дітей та учнівської молоді. Активна, творча, працелюбна особистість формується під впливом як соціального середовища, так і в процесі трудового навчання, спрямованого на вироблення відповідних трудових умінь та навичок, професійної майстерності, готовності до життя у ринкових умовах.

Як показує практика навчально-виховної роботи школи, тісне спілкування дитини з природою, участь у суспільно корисній і домашній праці з раннього дитинства впливають на її трудове становлення і підготовку до активної трудової діяльності.

У Концепції загальної середньої освіти чітко визначено орієнтири оновлення школи: школа – це простір життя дитини, «тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу відбувається так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя у співпраці з дорослими, ґрунтуючись на ідеї усвідомленого вибору особистого життєвого шляху» [2, с.65].

Історія свідчить, що проблема трудового навчання та виховання дітей виникла давно, але є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Серед багатьох факторів, які впливають на підростаюче покоління, є втрата таких цінностей, як престиж праці, а залучення до праці здійснюється без належного вибору її характеру, змісту, форм та методів цієї праці, без врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Саме такі умови негативно вплинули на трудову активність молодших школярів у процесі трудової діяльності, зацікавленість учнів до самої праці.

«Національна доктрина розвитку освіти» передбачає перспективи і можливості модернізації системи трудової підготовки учнів відповідно до сучасного соціально-економічного стану країни і ринку праці. Основною метою школи, згідно із зазначеним документом, є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних особистостей, які усвідомлюють свою роль у суспільстві [4, с.85].

Погляди на підготовку дітей до праці, життя в суспільстві знайшли своє відображення ще в перших пам'ятках педагогічної думки (Демокрит, Антисфен, Кратет Фіванський та ін.). Демокрит писав, що всяка

праця приємніша від бездіяльності, якщо люди одержують або знають, що отримають те, заради чого трудяться [3, с.376].

Відтоді пройшло багато часу, змінились навчально-виховні вимоги школи, але питання трудової активізації залишається актуальним і в наш час. Щоб зрозуміти цю проблему, потрібно перш за все звернутись до її історії. Саме завдяки аналізу попереднього досвіду можна почерпнути з нього позитивне і знайти причини негативних наслідків.

Ідея трудового навчання та виховання підростаючого покоління виникла давно. З кожним століттям, тисячоліттям трудове навчання набувало своєрідного змісту відповідно до того, який суспільний клас висував виховні та навчальні ідеї.

Історія свідчить, що мрії людства про вдосконалення суспільства органічно перепліталися з думками про вдосконалення трудового навчання та виховання. Засвоєння учнями знань, умінь та навичок залежить не лише від методів, прийомів, засобів навчання, але й від форм організації цього процесу. Останні відображають зовнішній аспект організації навчального процесу, характер взаємозв'язків його учасників.

Розвиток форм організації навчання визначається вимогами суспільства. Розвивається суспільство – змінюються форми організації навчання.

Найдавнішим з історичного погляду є індивідуальне навчання. Згідно з ним вчитель навчав кожного учня окремо, і діти виконували всі завдання самостійно. На зміну індивідуальному навчанню приходить індивідуально-групове, метою якого було навчання вчителем групи дітей, але при цьому навчальна робота носила індивідуальний характер.

У XVI-XVII ст. у братських школах України і Білорусі та деяких інших державах виникла форма організації навчання, яка передбачала певні елементи класно-урочної системи.

По мірі розвитку школи, зміни її завдань, покращення змісту навчання змінюються форми організації навчання: відмирають старі, виникають нові. Деякі форми навчання, як, наприклад, урок довго і надійно служить людству. Це не означає, між іншим, що урок як форма організації навчання не мінявся протягом століть. Як вираження потреби у зміні й удосконаленні форм навчально-виховної роботи виникла класно-урочна система.

Слід зауважити, що впродовж усієї історії учителі та вчені постійно працювали над удосконаленням класно-урочної системи навчання. Я. А. Коменський, скориставшись багаторічним досвідом братських шкіл України, інших слов'янських держав, дав наукове обґрунтування класно-урочної системи навчання.

У наш час основною організаційною формою навчання є урок. Аналіз та синтез педагогічних даних дають можливість вважати, що в контексті нашого дослідження урок – форма організації навчання, за якої заняття проводить учитель з групою учнів

постійного складу, одного віку і рівня підготовки впродовж певного часу й відповідно до розкладу [8, с. 221].

З урахуванням особливостей уроку трудового навчання, як зазначає В. І. Хорунжий, він визначається «характером, способом навчальної та трудової діяльності учнів, у процесі якої продуктивний характер праці створює необмежені можливості для підвищення активності учнів». Він наголошує, що «методика навчання (трудового) повинна знаходити найбільш ефективні шляхи і засоби для виконання цієї вимоги (форми організації навчальної роботи, методи навчання)» [8, с.190].

Педагогічні спостереження, досвід роботи вчителів свідчить, що класно-урочна система має свої як переваги, так і недоліки.

До позитивних рис відносно можливість охопити навчанням та вихованням велику кількість дітей. Учитель створює умови для використання колективної праці. Саме на уроках діти виховуються у колективі і через колектив. Для успішного навчання повинен бути сталий склад учнів, чіткий початок і кінець занять як протягом робочого дня, так і всього року, єдина для всіх учнів класу навчальна тема. Разом з тим, теорія і практика уроку ще не повною мірою враховують психо-фізіологічні закони й особливості психічного розвитку дітей, унаслідок чого виникають фізичні і психічні перевантаження дітей, невпевненість у своїх силах, небажання вчитися, конфлікти в школі, вдома. У навчально-виховному процесі провідна роль належить вчителю. Учитель – це творець душі і розуму дитини. Він покликаний усіма педагогічними засобами прилучати дітей до сукупних елементів соціального досвіду і за необхідності надавати дітям допомогу в оволодінні ним [1, с.10].

Разом з тим, учителям інколи важко визначити індивідуальні особливості кожного учня, його задатки та здібності, особливості сприймання матеріалу. Але оскільки перед ним ставляться високі вимоги, він не повинен обмежуватися лише формальними ознаками класної системи, а постійно урізноманітнювати й удосконалювати структуру і методику уроку. Класно-урочна система роботи має реалізовуватися з урахуванням новітніх досягнень науки, техніки, культури, педагогічної технології, інноваційно-педагогічної практики.

Саме через особливі риси класно-урочної системи спроби вдосконалення уроку не припиняються з моменту його винайдення.

З історії педагогіки відомо (про що ми частково говорили у вступній частині), що погляди на трудове навчання та виховання висловлювали такі мислителі і педагоги, як Т. Кампанелла, Т. Мор, Я. Коменський, Ж. Руссо, К. Ушинський [6, с.12].

Т. Мор і Т. Кампанелла у своїх працях змальовували таке суспільство, де всі люди будуть працювати в майстернях і на полях. Французький просвітител

Ж. Ж. Руссо звертає увагу на розвиток ремісничої праці як другого ступеня після вироблення певних навичок ручної праці. Швейцарський педагог Песталоцці пропагував введення трудового навчання та виховання в навчально-виховний процес. Він вважав, що формування вмінь не зводиться тільки до односторонніх механічних навичок і стверджував, що внутрішня суть розвитку технічних і професійних вмінь знаходиться у вдосконаленні духовних здібностей людини. Р. Оуен висунув ідею поєднання навчання дітей з їх працею на виробництві. Він указував на необхідність зв'язку теоретичних знань з практичними навичками.

К. Д. Ушинський цілком правильно вказував, що «учіння є праця і повинно залишатися працею, але працею повної думки» [7, с.109].

Швидкий прогрес науки, техніки і промисловості в другій половині ХІХ ст. призвів до того, що суспільство було змушене змінити свої погляди на школу і трудове навчання та виховання підростаючого покоління. Цим в першу чергу і пояснюється той факт, що реформи народної освіти в різних країнах Європи проводилися під гаслом створення трудової школи, введення в навчальні плани нового предмета – ручної праці [8, с.191].

Елементи трудового навчання мали місце ще за часів Київської Русі. В «Повчанні Володимира Мономаха дітям (1096 р.)» містяться поради не лінуватись, працювати на благо сім'ї, держави. Також варто згадати, що в Київській Русі ремесло було на високому рівні розвитку і вимагало відповідної підготовки робочої сили.

Погляди діячів та педагогів інших країн впливали на розвиток ідеї трудового навчання та виховання і в Україні. У ХVІ-ХVІІ ст. на Україні виникають братські школи, в яких навчалися діти простих трудівників: ремісників, селян. З часом в Україні почала діяти комісія з ручної праці. Вона мала за мету реформувати навчання праці на основі зв'язку з її життям і забезпеченням розвитку самостійної творчої діяльності учнів.

Учительські з'їзди в усіх навчальних округах України обговорювали питання трудового навчання учнів загальноосвітніх шкіл. За основу були використані матеріали з'їздів, а також практичний досвід шкіл з трудового навчання та виховання.

На початку 50-х рр. ХХ ст. рівень теоретичного і методичного забезпечення навчального процесу відповідав рівню трудової підготовки школярів другої половини ХІХ ст.

На час введення предмета у навчальний план школи не було визначено єдиних критеріїв щодо відбору навчального матеріалу, були лише окремі рекомендації, які визначали вимоги до змісту трудового навчання. При виборі необхідних для вивчення знарядь праці і технологічних операцій необхідно виходити із найбільшої розповсюдженості та перспектив подальшого розвитку; необхідно відбирати нав-

чальний матеріал з урахуванням його доступності, зв'язку із знаннями учнів з основ наук, а також з урахуванням інтересів та можливостей школярів даного віку; усі види робіт, які засвоюють учні, повинні містити об'єктивні передумови для перенесення знань та умінь у суміжні галузі виробництва.

Лише в кінці 50-х років учителі, вчені розпочали активну роботу з творчого підходу до організації навчально-виховного процесу на уроці. Свідченням цього виявилось удосконалення уроку трудового навчання на предмет організації трудової діяльності.

Завдяки наполегливим творчим пошукам науковців, методистів та вчителів праці до 70-х рр. ХХ ст. нагромаджено чималий досвід у галузі трудового навчання. Це був період формування як змісту, так і методики предмета: програми поступово вдосконалювалися; відбувалася диференціація навчального матеріалу для дівчат і хлопців, а також для міста і села; вводилися нові розділи, які були спрямовані на розвиток технічної творчості школярів; велика увага приділялась розвитку в учнів конструкторських здібностей, технічного мислення, активній трудовій діяльності школярів; використанню на заняттях технологічних карт, технічних задач, дослідницьких, конструкторсько-технологічних, організаційних методів; вправ – відтворюючих, тренувальних і творчих.

У 1970 р. відбувся перехід до загальної середньої освіти. Перед педагогічною наукою і практикою постають нові завдання: забезпечити ґрунтовне знання основ наук, трудової і політехнічної підготовки відповідно до зростаючого рівня розвитку науки і техніки, враховуючи проблеми суспільства, здібності і бажання учнів [5, с. 44].

У ці роки з'явилась ціла плеяда учителів-новаторів, які своєю творчою працею сприяли розвитку класно-урочної системи навчання: Ш. О. Амонашвілі, І. П. Волков, Є. М. Ільїн, С. М. Лисенкова, В. С. Шаталов та багато інших. На цей період припадає чимало цікавих наукових досліджень Ю. К. Бабанського, М. І. Махмутова, В. О. Онищука, І. П. Підласого, М. М. Яковлева, спрямованих на удосконалення уроку.

Формування змісту предмета «трудове навчання» залишилось однією із головних науково-педагогічних проблем. Програми доповнювались новим змістом, що сприяло розвитку конструкторсько-технологічних знань і умінь школяра. Проекти програм проходили достатню попередню апробацію, виносились на обговорення вчителями. Розроблялися нові системи, які були закладені в основу навчальних програм.

Значного розвитку набула робота в галузі методики проведення занять з трудового навчання. Охарактеризуємо основні досягнення у даному напрямку. Систему методів диференційовано на дві групи: за способом діяльності учнів на уроці (методи навчання) і способом діяльності вчителя на уроці (методи учіння); на заняттях застосовувались різні

методичні прийоми для успішного формування в учнів знань, вмінь, навичок (порівняння, зіставлення, узагальнення, систематизація).

Проголошення України як незалежної держави сприяло виникненню принципово нових передумов для вдосконалення системи трудової підготовки учнів: створення національної школи, нової системи виховання сприяє формуванню національної системи трудової підготовки школярів, яка забезпечує врахування менталітету українців; перехід держави до ринкових відносин активізує в підлітків почуття відповідальності щодо пошуку свого місця на ринку праці.

У Концепції середньої загальноосвітньої школи було визначено головні завдання і перспективи розвитку школи. Документом передбачено відображення у змісті навчання і виховання традицій національної культури, індивідуалізацію і диференціацію навчально-виховного процесу і його розвиток з урахуванням національних традицій.

Трудова підготовка учнів загальноосвітніх шкіл стала перебувати в центрі уваги вчених, педагогів. На колегії Міністерства освіти України «Про стан освіти в Україні та завдання щодо її розвитку» відзначалося, що освіта підійшла до межі, за якою може наступити процес її незворотного руйнування. Колегія наголосила, що освіта потребує термінових заходів, спрямованих на стабілізацію ситуації, переосмислення її місця та ролі в суспільстві, впровадження нових принципів організації. Зокрема, наголошувалося на принципі активного навчання, який поряд з іншими принципами повинен забезпечити гармонійний розвиток дітей у процесі їх трудової діяльності.

Трудове навчання складає основу предметного

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар В. Дидактика / В. Боднар. – К. : Либідь. – 2005. – 246 с.

2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) / Книга вчителя початкової школи: Довідково-методичне видання / Упоряд. Г. Ф. Древаль, А. М. Заїка. – Вид. 2-ге, доповн. – Харків, 2006. – 49 с.

3. Лурье С. Я. Демокрит. Тексты. Перевод: Исследование / С. Я. Лурье. – Л., 1970. – 376 с.

4. Національна доктрина розвитку України у XXI столітті // Книга керівника навчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. Б. М. Терещук, В. В. Скиба. – Вид. 2-ге, доповн. – Харків, 2006. – 85 с.

5. Сорока Т. Трудове навчання учнів у загальноосвітніх школах України у другій половині

наповнення Державного стандарту освітньої галузі «Технологія». Предмет зазнає постійних змін. Це пов'язано, в першу чергу, з науково-технічним прогресом, модернізацією сфери техніки і технологій, становленням відповідних соціально-економічних відносин у суспільстві.

Останнім часом простежується стійка тенденція до активізації процесу трудової підготовки школярів, наповнення його творчою проектно-технологічною діяльністю, а не лише формування трудових навичок.

Якість сучасної трудової підготовки школярів необхідна для формування здатності швидко освоювати технічні нововведення і відкриття. Різко зростає в цих умовах значення психолого-педагогічного і дидактичного аспектів трудової підготовки. Відбувається переорієнтація трудової підготовки на особистісно-орієнтований підхід до навчання учнів. Але це не означає відмову від усіх перевірених багаторічною практикою видів і норм навчально-трудої діяльності школярів. Адже навіть в умовах, коли принципи навчання були насичені ідеологічними постулатами, педагогічна наука розробляла і впроваджувала в життя ряд ефективних систем трудового навчання, методик проведення занять.

Проаналізувавши історичні аспекти трудового навчання та виховання учнів молодшого віку, розвитку урочної системи навчання праці школярів та форм організації цього процесу, ми дійшли висновку, що питання організації трудової діяльності дітей початкової школи потребує теоретичних та практичних рекомендацій. Зокрема, потрібно впроваджувати в навчальний процес форми, методи та прийоми, які б сприяли активізації трудової діяльності молодших школярів на уроках праці.

XXI ст. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2007. – №2. – С. 43-45.

6. Степанова Л. В. Методика трудового навчання в початкових класах: Навчально-методичні матеріали для ступеневої підготовки початкових класів у вищих педагогічних закладах освіти: «Технологія». Методика трудового навчання. Модуль 1 / Л. В. Степанова. – Івано-Франківськ, 2007. – 86 с.

7. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: В 2 т. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1983. – 109 с.

8. Хорунжий В. І. Практикум в навчальних майстернях з методикою викладання. Вид. 2-ге, доповнене / В. І. Хорунжий. – Тернопіль: Астон, 2005. – 252 с.

REFERENCES

1. Bodnar, V. (2005). *Dydaktyka [Didactics]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Dreval, H. F., Zaika, A. M. (Eds.). (2006). *Kontseptsiiia zahalnoi serednoi osvity (12-richna shkola) [The concept of secondary education (12-year school)]*. (2nd

ed., rev.). Kharkiv [in Ukrainian].

3. Lurye, S. Ya. (1970). *Demokrit. Teksty. Perevod: Issledovanie [Democritus. Texts. Translation: Research]*. Leningrad [in Russian].

4. Tereshchuk, B. M., & Skyba, V. V. (2006). Nat-

sionalna doktryna rozvytku Ukrainy u XXI stolitti [National doctrine of development of Ukraine in the XXI century]. *Knyha kerivnyka navchalno-vykhovnoho zakladu: dovidkovo-metodychne vydannia – The Book of educational institution manager: reference and methodic edition*. (2nd ed., rev.). Kharkiv [in Ukrainian].

5. Soroka, T. (2007). Trudove navchannia uchniv v zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy u druhii polovyni XXI st. [Labor training at Ukrainian comprehensive schools in the second half of XXI century]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity – Labor training at educational institutions*, 2, 43-45 [in Ukrainian].

6. Stepanova, L. V. (2007). *Metodyka trudovoho navchannia v pochatkovykh klasakh: Navchalno-metodychni materialy dlia stupenevoi pidhotovky pochatkovykh klasiv u vyshchykh pedahohichnykh zakladakh*

osvity: "Tekhnolohiia". Metodyka trudovoho navchannia. Modul 1. [Methodology of labor training at primary schools: Training materials for stepwise training primary school teachers at higher educational institutions: «Technology». Methodology of labor training. Module 1.]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

7. Ushynskiy, K. D. (1983). Pratsia v yii psykhychnomu i vykhovnomu znachenni [Labor in its psychological and educational meaning]. *Vybrani pedahohichni tvory – Selected pedagogical works*. (Vols. 1.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

8. Khorunzhyi, V. I. (2005). *Praktykum v navchalnykh maisterniakh z metodykoiu vykladannia [Practical course in training workshops with teaching methodology]*. (2nd ed., rev.). Ternopil: Aston [in Ukrainian].

V. A. Балакирева

С ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ УЧЕНИКОВ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА И ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ ЭТОГО ПРОЦЕССА

В статье рассматривается вопрос развития трудового обучения и воспитания учащихся младшего школьного возраста и форм организации этого процесса в историческом аспекте. Описаны особенности трудового становления и подготовки к активной трудовой деятельности младших школьников в учебном процессе.

Ключевые слова: трудовое обучение, трудовое воспитание, формы организации трудового обучения, младший школьный возраст.

V. A. Balakirieva

HISTORY OF VOCATIONAL TRAINING DEVELOPMENT AND EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL PUPILS AND FORMS OF ORGANIZATION OF THIS PROCESS

In today's complex social conditions of transition to market relations, looking towards the adoption of Ukrainian statehood, understanding the realities of the XXI century the question about the efficiency of vocational education of children and youth arises with particular urgency. An active, creative, hard-working personality is formed under the influence of the social environment and in the process of professional training aimed at the development of appropriate labour skills, professional skills, readiness for life in market conditions. In recent years there is a steady trend towards the intensification of the process students' vocational training, filling it with creative design and technological activities, and not only the formation of skills. The quality of modern vocational training of students is necessary for the ability to quickly learn technical innovations and discoveries. The value of psychological and pedagogical and didactic aspects of vocational training increases dramatically under these conditions. There is a reorientation of vocational training at learner-centered approach to teaching students. But this does not mean the rejection of all proven by years of practice types and standards of educational activity of students. Even under the conditions when the learning principles were full of ideological postulates, pedagogical science was developing and implementing a number of effective systems of vocational training, teaching procedures. After analyzing the historical aspects of the vocational training and education of primary school pupils, the development of learning system of students' vocational training and forms of organization of this process, we have come to the conclusion that the organization of labour activity of primary school children requires theoretical and practical recommendations. In particular, it is necessary to introduce into the educational process some forms, methods and techniques which would contribute to the intensification of primary school pupils' labour activity in arts and crafts classes.

Keywords: vocational training, labour education, forms of vocational training organization, primary school age.

Подано до редакції 10.06.14